

Het Politieke Links en Rechts

Frits Bienfait

Uitgeverij IJzer
Utrecht

Inhoudsopgave

Voorwoord 7

Inleiding 8

Deel I

1. De officiële geboorte van het politieke links en rechts 9

2. Het raadsel 19

3. Het instrument 23

Deel II

4. Tomkins' 'Polarity Scale', of: 'C'est le ton qui fait la musique' 32

5. Laponce 40

6. Bobbio 45

7. 'Negativity Bias' theorie 53

8. Casasanto 57

9. Links en rechts, zoals prof. Jost het graag zou zien 68

Deel III

10. Toetsing van het instrument 'Taal en Tradities' 76

11. Wat Vader doet is altijd goed! 81

12. Synthese 85

13. Idealen! 88

14. Caveat 93

15. Morele kwesties 96

16. Enkele nadere preciseringen 109

17. Enkele bloempjes uit de tuin van links en rechts 115

18. Placcaet van de Staten Generael van de 123

19. Het Plakkaet van Verlatinghe als model voor de Amerikaanse

Onafhankelijkheidsverklaring 126

20. "New Brave World"? 128

21. 'Embodied Cognition' 134

22. Antigone, het vervolg 139

23. Epiloog 145

Tabel 148

Ten slotte 149

Literatuurverwijzingen 151

Voorwoord

Vrijwel iedere dag staan de termen ‘links’ en ‘rechts’ in politieke zin in de krant, zonder dat erbij gezegd wordt wat die met politiek te maken hebben, laat staan hoe en waarom; of soms, en dan meestal met enig aplomb, dat ze ‘voorbij’ zijn. Zelfs politicologen weten het niet, en dat is toch op zijn minst merkwaardig. Wat nu volgt is de (of, zo de lezer wil, een) opheldering van deze kwestie.

Na een korte inleiding, een soort *amuse*, komen in Deel I eerst de vaststaande feiten aan de orde, waaruit de voorwaarden zijn af te leiden waaraan een definitie van de politieke tegenstelling zou moeten voldoen. Dan blijkt dat ‘links’ en ‘rechts’ niet kunnen worden gevangen in een verzameling vaste termen of concepten, maar dat ze samen een natuurlijk koppel vormen om tegengestelde politieke gevoelens en ideeën in onder te brengen. Het feit dat de meeste mensen rechtshandig zijn speelt bij dit alles een sleutelrol.

Deel II behandelt enkele eerdere pogingen om de lang gezochte ‘definitie’ te vinden. Het sluit af met twee hoofdstukken over relevant experimenteel onderzoek.

Deel III neemt de draad weer op waar hij na Deel I was blijven liggen, om te culmineren in hoofdstuk 12 ‘Synthese’, met de essentie van de politieke links/rechts tweedeling – die als ‘definitie’ kan worden beschouwd.

Wat daarna volgt is nadere uitwerking, illustratie met voorbeelden, en tenslotte een poging om te omschrijven hoe een en ander in ons hoofd vorm kan hebben gekregen, en wat we in de toekomst zouden kunnen verwachten.

Inleiding

Niemand weet of ze geleefd heeft, maar ze leeft – al minstens 2400 jaar. Haar officiële geboortjaar was 442 voor Christus, in Athene, waar Sophocles haar lotgevallen beschreef in de tragedie over haar en haar tegenspeler Kreon, heerser over Thebe.

Oidipous, eerder vorst van Thebe, is al enige jaren dood. Zijn twee zoons, Eteocles en Polyneices, hadden indertijd afgesproken elkaar jaarlijks als heersers af te lossen. Maar aan het eind van Eteocles' jaar ontstond ruzie over de jaarlijkse afwisseling, en het kwam tot een gewapende confrontatie waarbij Eteocles en zijn uitdager Polyneices beiden omkwamen. De vacature in het koningschap wordt nu opgevuld door Kreon, zwager van Oidipous. Kreon, bevreesd voor chaos in de stad, weigert uitdager Polyneices te begraven en beveelt zijn lijk te laten weggroten op het slagveld buiten de stad. Wie hem toch probeert te begraven wacht de dood.

Antigone, dochter van Oidipous en zuster van beide broers, trotseert dit bevel en strooit 's nachts zand op het lijk van Polyneices, maar wordt betrapt en voor haar oom Kreon geleid. Het conflict tussen Antigone en Kreon blijkt onoplosbaar. Antigone beroept zich op de goddelijke verplichting om haar broer te begraven. Kreon wijst op de ontoelaatbare mate van agressie door Polyneices, en de plicht die op hemzelf rust om de dood van Eteocles niet onbestraft te laten. Het feit dat zijn nichtje de dader bleek van het symbolisch begraven van haar broer kon hem niet doen afwijken van zijn plicht – zijn geloofwaardigheid zou weg zijn en bestuurlijke chaos zou uitbreken.

Antigone is te vertalen als 'tegen-geboortig', Kreon: 'heersend'.
Welkom in de wereld van Links en Rechts!

Deel I

I

De officiële geboorte van het politieke Links en Rechts: van standsgewijze driedeling naar politieke tweedeling

In 1789 was de Franse koning Louis XVI in grote financiële problemen geraakt, door de hoge kosten van de oorlogen die hij voerde en problemen met de voedselvoorziening veroorzaakt door slechte oogsten, die hem noodzaakten de *États-Généraux* (Staten-Generaal) bijeen te roepen. De vorige bijeenkomst was in 1614 geweest, hetgeen de ernst van de situatie illustreert. Zijn geldgebrek noodzaakte hem de bijeenkomst te houden in een haastig aangepaste opslaghal voor toneel- en opera-attributen, de *Salle des Menus-Plaisirs* vlak bij zijn paleis te Versailles.

De problemen waren echter niet zo groot dat ze een hevige paleisruzie konden voorkomen tussen architect Pâris en het hof over de belangrijke kwestie inzake het formaat van het baldakijn waaronder de koning de vergaderingen zou voorzitten. Pâris realiseerde uiteindelijk een vorstelijke constructie (zie fig. 1-1), maar door alle gekibbel ten paleize was de plechtige openingszitting een week later dan voorzien. De uit heel Frankrijk opgetrommelde afgevaardigden, die de bui (belastingverhogingen) al zagen hangen, moesten al die tijd in Parijs en omgeving afwachten, en men kan zich voorstellen dat er in de cafés en herbergen aldaar ruimschoots gelegenheid was voor uitgebreide discussies over de toestand van het land, het hof, en andere zaken.

Onderwerpen voor discussie waren ruimschoots voorhanden.

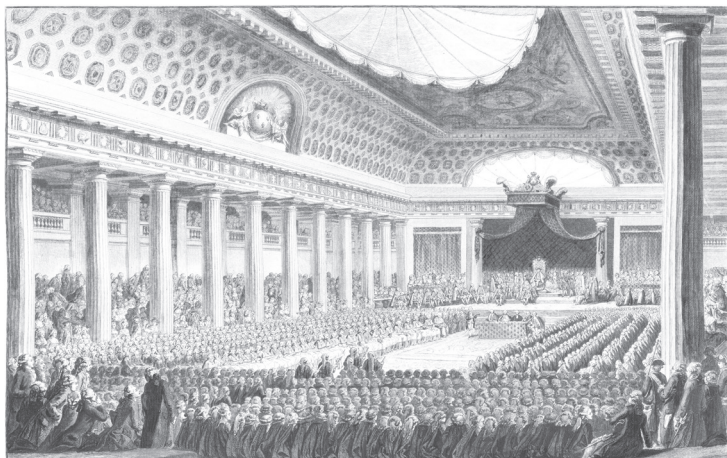

fig. 1-1 De Salle des Menus-Plaisirs

Tussen 1614 en 1789 was er immers nogal wat veranderd. Zo hadden de Hollanders zich in 1648 eindelijk definitief van hun (Spaanse) koning weten te ontdoen, en waren Franse *philosophes*, mede onder invloed van de Engelsman John Locke, begonnen nieuwe regeringsvormen te formuleren. Het idee van Leibniz, dat de bestaande wereld ‘de beste der mogelijke werelden’ zou zijn, kreeg een dreun door de aardbeving bij Lissabon, gevolgd door Voltaires *Candide* (1759). Een constitutionele monarchie, weer met Engeland als voorbeeld, was nu een door velen gekoesterd ideaal; Rousseaus ideeën gaven voedsel aan de notie van een *volonté generale* (de volkswil). Tegen deze achtergrond zou het moeilijk zijn de Staten-Generaal zover te krijgen dat ze de geldproblemen van de koning zouden oplossen in ruil voor niet meer dan een paar gunsten.

Op 30 april, misschien niet toevallig in de door bovenvermelde baldakijnkwastie veroorzaakte week van uitstel, kwam de Markies de Ducrest met een voorstel inzake de betiteling van de drie standen die samen de *États-Généraux* vormden, te weten de geestelijkheid, de adel en de (hogere) burgerij. Hij wilde deze officiële aanduidingen vervangen door *burgers van rechts*, *burgers van links* en *burgers achterin*

de zaal. Dat was uiteraard geen kwestie van betiteling alleen, en de Koning en zijn entourage besloten dan ook geen acht te slaan op dit voorstel. Bij de officiële opening van de *États-Généraux* op 5 mei (fig. 1-1, Brette 1902) werden de afgevaardigden door klerken naar hun traditionele plaatsen geleid: de geestelijkheid (1e stand) rechts van de koning, de adel (2e stand) aan zijn linkerhand, en de burgerij (3e stand) achterin, alles geheel volgens het protocol van 1614. Na de openingstoespraak van de koning werd de bijeenkomst meteen beëindigd; geestelijkheid en adel verlieten de zaal en gingen naar hun eigen vergaderzalen elders in het gebouw.

De derde stand bleef achter in de *Salle des Menus-Plaisirs*. De discussie daar spitste zich alras toe op vragen als ‘Hoe kunnen we tijdens onze vergaderingen de orde bewaren?’ en ‘Hoe kunnen we onze vergadertijd zo doelmatig mogelijk gebruiken?’

Men bedenke dat het hier rond 600 afgevaardigden betrof, en onderwerpen waarover de meningen zeer ver uiteen konden lopen. Graaf Mirabeau, groot voorstander van hervormingen, die zich niet voor niets had laten inschrijven als vertegenwoordiger van de burgerij, kende de gebruiken in het Engelse parlement en stelde voor die over te nemen. Bijvoorbeeld dat een spreker zich uitsluitend tot de voorzitter diende te wenden, en dat niemand het woord kon voeren zonder daartoe eerst een motie daartoe in te dienen. Zelfs het Engelse woord *commons* werd verfranst als *communes* overgenomen ter aanduiding van de burgerij.

Men wist ongetwijfeld ook dat in Engeland de koningsgezinden rechts, en die van de oppositie links van de voorzitter zaten.

Twee dagen na het begin van deze discussies deed zich een gebeurtenis voor waarin niet alleen de Markies de Ducrest deels zijn zin zou krijgen, maar waarin ook een ideologische tweedeling vervat was. Het ging daarbij, alweer in een deelvergadering van de derde stand, om een keuze tussen een motie van de conservatieve, koningsgezinde Malouet en een tegenmotie van de hervormer Mirabeau.

Dat zou met honderden afgevaardigden een eindeloze procedure zijn geworden, als men er niet wat op gevonden had. De afgevaardigde Nairac schrijft: ‘Men heeft gemeend voor het stemmen een oplossing te vinden door de vergadering te verzoeken zich in tweeën te verdelen, zodanig dat zij die het eens zijn met Malouet rechts gaan staan, en zij die de motie van Mirabeau steunen, links. Aangezien de meesten zich rechts opstelden...’ (Lemay 1987, p. 189). Het ligt voor de hand om aan te nemen dat men ook hier handelde naar het Engelse voorbeeld: de aanhangers van het bestaande gezag ter rechterzijde van de voorzitter; maar ik heb daar geen expliciete vermelding van kunnen vinden.

Waarschijnlijk vond men zo’n detail, waar men zich met de kennis van nu over druk kan maken, toen de moeite van het vermelden niet waard: het was een pure ad hoc beslissing met een simpel doel. Volgens Runciman (1965, p. 145) was dit een toevallige keus en had het evengoed andersom kunnen uitpakken (zie voor een meer gedetailleerde behandeling van de gang van zaken het eind van hoofdstuk 21).

Uit zo nu en dan genoteerde losse opmerkingen in verslagen, mémoires etc. van diverse afgevaardigden en andere aanwezigen, blijkt dat in de erop volgende zittingen de hervormers zich steeds meer links, en de behoudenden rechts van de voorzitter opstelden, en dat niet alleen bij een stemming (Dorigny 1989).

De dikwijls heftig bewogen discussies in de vergaderzalen van de drie standen leidden intussen tot het idee dat het afgelopen moest zijn met de standsgewijze vertegenwoordiging, en dat in plaats daarvan elke afgevaardigde het *gehele* Franse volk behoorde te dienen (Eed op de kaatsbaan, 20 juni). De logische consequentie was dat men dan altijd plenair, en dus niet meer standsgewijs zou vergaderen, in wat vanaf dan (9 juli) de *Assemblée nationale constituante* zou heten. Begin juli aanvaardde de koning, na enig tegenstribbelen, deze revolutionaire ontwikkeling, en van toen af vergaderden de drie standen steeds ge-

zamenlijk in de *Salle des Menus-Plaisirs*. Van een officiële verandering in de manier van zetelen in de maand daarna heb ik wederom niets kunnen vinden; in het licht van de ontwikkelingen een maand later, zie hierna, was dat ook niet erg waarschijnlijk.

Tijdens de openingszitting op 5 mei was al gebleken dat de akoestiek er buitengewoon slecht was, en al gauw rees de wens om de zaal helemaal opnieuw in te richten. En nu de standsgewijze ordening van de afgevaardigden officieel was verdwenen, kon men eindelijk tot een herinrichting komen volgens rationele eisen van vergaderorde en akoestiek. Aldus geschiedde in één ononderbroken koortsachtige actie tijdens de nacht, dag en nacht van 21 tot 23 juli.

De zaal had nu de vorm van een amfitheater (zie fig. 1-2). De voorzitter had zijn zetel in het midden van één van de lange zijden, met direct onder zich het secretariaat. Als nu eenieder zijn nieuwe plaats, uit de macht der gewoonte, zo dicht mogelijk bij de oude zou zoeken, zouden de vertegenwoordigers van de burgerij, waaronder de meeste vernieuwers, vroeger achteraan, zich nu links van de voorzitter zetten, en de adel en geestelijkheid, vroeger vooraan, nu aan zijn rechterhand.

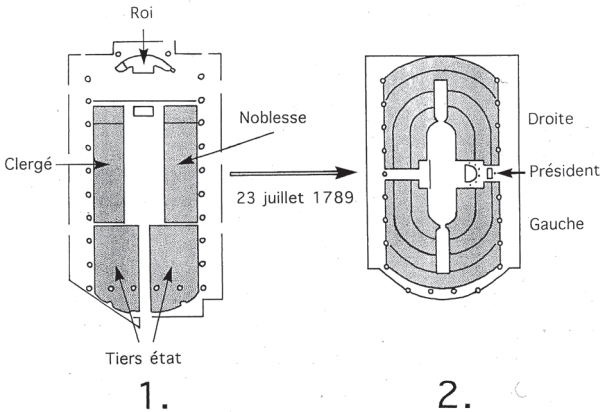

fig. 1-2 *Salle des Menus-Plaisirs* voor en na de verbouwing